

ENSKILDA HÖGSKOLAN STOCKHOLM

Programmet i mänskliga rättigheter

EXAMENSARBETE

Kandidatuppsats

HT 2018

Från reproduktion till normreflektion

En intervjustudie om sex- och
samlevnadsundervisningen
på tre gymnasieskolor

Sara Haid

**Enskilda Högskolan
Stockholm**

Handledare: Emma Sundkvist

Enskilda Högskolan Stockholm

Abstract

This thesis investigates how three high schools based in Stockholm organize their sex education. Do the schools meet the guidelines and policies for sex education or in which way do they not? The study is based on interviews with school staff and is analyzed through a new institutional theoretical perspective. According to the Swedish National Agency for Education, sex education overbridge various subjects; concepts like sexuality, equality, sex and relations are expressed in several high school curriculums. The Swedish National Agency for Education further explain that all teachers are affected by these questions, since it is related to the schools basic principles and values. The main result shows that the quality of sex education is dependent on the commitment from teachers, headmasters and students. Together they create certain norms, values and atmospheres which makes sex education to a very big challenge and sometimes a success.

Engelsk titel

From Reproduction to Norm Reflection

- An Interviewbased Study of the Sex Education in Three High Schools in Sweden

Nyckelord

Gymnasieskola; läroplan; styrning; sex- och samlevnadsundervisning.

Innehåll

1. Inledning	4
1.1 Syfte och forskningsfråga	5
1.2 Uppsatsens disposition	5
1.3 Metod och material	5
1.4 Teoretiska perspektiv	9
1.5 Tidigare forskning	10
2. Sex och samlevnad i gymnasieskolan	13
2.1 Sexualundervisningens historiska utveckling	13
2.2 Skolverkets syn på sex och samlevnad idag	14
2.3 Lärares kunskaper och förutsättningar	17
2.4 Skolverkets granskningar	18
2.5 Sammanfattning	19
3. Från reproduktion till normer	20
3.1 Södra skolan	20
3.2 Norra skolan	24
3.3 Västra skolan	26
4. Analys	29
5. Diskussion	32
6. Litteraturförteckning	34
Bilagor	37
Bilaga 1 - Första kontakt med informanter	37
Bilaga 2 - Informationsbrev till intervjupersoner	38
Bilaga 3 - Intervjuguide	39

1. Inledning

Sex- och samlevnadsundervisning relaterar till mänskliga rättigheter på flera sätt. Jämlikhet mellan människor och rätten till sin kropp är fundamentala aspekter i ett demokratiskt samhälle och likaså skydd mot sexuellt våld och rätt till kunskap om sin kropp. Inom ramen för en utbildning i mänskliga rättigheter är det därför relevant att undersöka hur sex- och samlevnadsundervisning utformas. I och med gymnasieförordningen 2011 fick Sverige en ny gymnasieskola med en ny läroplan och nya kursplaner för respektive ämne. En av förändringarna är att sex och samlevnad som kunskapsområde förtydligats i gymnasieskolans kursplaner. Tidigare fanns det främst inom biologiämnet medan det idag finns uttryckt i kursplanerna för såväl samhällskunskap, religionskunskap som idrott och hälsa.

Det råder inga tvivel om att skolan behöver vara en plats där diskussioner om relationer, normer och sexualitet ges stort utrymme. Vittnesmål i samband med #Metoo-upproret hösten 2017 visar att skolan är en plats där sexuella övergrepp äger rum.¹ Forskning visar att ungdomar konsumerar pornografi både som en källa till sexuell stimulans men också som en källa till information och inspiration.² Ungdomsbarometerns undersökning från 2015 visar att endast två av tio ungdomar mellan 15-24 år ansåg att skolans sexualundervisning var bra medan hälften var missnöjda.³ I Folkhälsomyndighetens undersökning om ungas sexuella hälsa, UngKAB15, svarade ungdomar och unga vuxna mellan 15-29 år att skolan hade gett dem goda kunskaper om kroppen, reproduktion och kondomanvändning men misslyckats med att ge tillräckliga kunskaper om genus, relationer och jämställdhet, hiv, normer och HBT-perspektiv; ämnen som både kursplaner och läroplan förklarar att skolan ska behandla.⁴

Trots sex och samlevnads förhöjda plats genom kursplanernas skrivningar finns det fortfarande brister i undervisningen. Senast 2017 genomförde Skolinspektionen en granskning av sexualundervisningen i Sverige som visar att undervisningen skiljer sig mycket åt mellan skolor.⁵ Denna uppsats syftar till att närma sig svaret på vad dessa skillnader kan tänkas bero på.

¹ DN, 2017

² Mattebo, 2014:42-45

³ Folkhälsomyndigheten, 2015:53

⁴ Folkhälsomyndigheten, 2017:78

⁵ Skolinspektionen, 2017

1.1 Syfte och forskningsfråga

Genom intervjuer syftar denna uppsats till att belysa villkoren för sex- och samlevnadsundervisning på tre kommunala gymnasieskolor i Stockholms stad. För att belysa dessa villkor är det nödvändigt att identifiera de faktorer som påverkar undervisningens utformning. Skolinspektionens senaste granskning antyder att skrivningar i kursplaner inte är tillräckligt för att erbjuda Sveriges gymnasieelever en likvärdig sex- och samlevnadsundervisning.

Forskningsfråga

Vilka faktorer påverkar skolornas sex- och samlevnadsundervisning?

1.2 Uppsatsens disposition

Uppsatsen består av fem kapitel. I detta inledningskapitel presenteras läsaren för mitt metodologiska och teoretiska ramverk; semistrukturerad intervju och nyinstitutionell organisations-teori. Inledningskapitlet rymmer också en presentation av de aktuella skolorna och en översikt av forskningsläget. Det andra kapitlet syftar till att ge läsaren en förståelse för den kontext som sexualundervisningen verkar i. Här finns en redogörelse för sexualundervisningens utveckling sedan den gjordes obligatorisk år 1955. Därefter presenteras hur Skolverket menar att undervisningen ska utformas idag samt hur sex och samlevnad relaterar till gymnasieskolans läroplan och kursplaner. Det andra kapitlet diskuterar också de förutsättningar som lärare ges för att undervisa i sex och samlevnad och den kritik som Skolverket riktat gentemot sex- och samlevnadsundervisningen. I uppsatsens tredje kapitel lämnar jag över till mina intervjupersoner. Här får läsaren insyn i den undervisning som tre kommunala gymnasieskolor i Stockholms stad erbjuder sina elever. I det fjärde kapitlet jämför jag dels skolornas undervisning med Skolverkets riktlinjer och tolkar resultatet genom mitt teoretiska ramverk. Sammanfattande kommentarer, reflektioner och förslag till vidare studier finns i uppsatsens avslutande diskussion.

1.3 Metod och material

Urval

Uppsatsen metodologiska avvägningar har till stor del styrts av den begränsade tidsramen. Om studien istället hade haft en kvantitativ jämförande karaktär hade bredden i materialet varit av större vikt än det är i detta fall. I Stockholms län finns 209 gymnasieskolor varav 90 av dem finns i Stockholms stad. 28 av dessa 90 är kommunalt styrda medan 62 är privata. För att i ett tidigt skede

avgränsa arbetet valde jag att fokusera på kommunala gymnasieskolor, en helt och hållet praktisk avvägning. Min ambition var att sprida ut intervjuerna geografiskt i Stockholms stad eftersom det kan tänkas bidra till en större variation i materialet. I praktiken blev urvalet slumpmässigt eftersom endast fyra personer hade möjlighet att delta. Att skolorna ligger på olika platser runt om i Stockholm är med andra ord en slump.

Genomförande

Jag har intervjuat sammanlagt fyra personer från tre olika skolor; tre rektorer och en person inom en av skolornas elevhälsoteam. Samtliga intervjupersoner arbetar på kommunala skolor i Stockholms stad och kontaktades via e-post. Totalt fick 46 rektorer på 28 gymnasieskolor förfrågan om att delta i studien varav 3 tackade ja och 13 tackade nej. En utlysning efter intervjupersoner har också gjorts via min Facebook. Det gav resultat och diskuteras nedan. Den intervjuperson som är en del av elevhälsan tog själv kontakt med mig efter vidarebefordran från hans rektor. Intervjuerna ägde rum på intervjupersonernas respektive arbetsplatser och var i genomsnitt 45 minuter långa. För att underlätta läsningen har citaten bearbetats grammatiskt.

Etiska principer

Vetenskapsrådet har tagit fram fyra principer för humanistisk- och samhällsvetenskaplig forskning och dessa ligger till grund för mina etiska överväganden. Vetenskapsrådet ställer krav på informantens rätt till information, medgivande och att det insamlade materialet hanteras konfidentiellt och endast nyttjas för studiens syfte.⁶ Intervjupersonerna har tagit del av hur informationen kommer att användas, att deltagandet är frivilligt och att de när som helst kan välja att avbryta sitt deltagande. Intervjupersonerna har avidentifierats och benämns som *rektor* eller *EHT* (elevhälsoteam). Skolorna presenteras som *Norra*, *Västra* och *Södra skolan*. För att minska möjligheten att identifiera intervjupersonerna har skolornas namn blandats ihop geografiskt; skolans namn i studien överensstämmer alltså inte med skolans verkliga geografiska plats. Av samma anledning har jag också valt att inte delge yrkestiteln på den person som arbetar inom elevhälsan.

Kvalitativa intervjuer

Denna studie visar exempel på hur undervisning i sex och samlevnad bedrivs och baseras på fyra intervjuer med personal på tre kommunala gymnasieskolor i Stockholms stad. Bryman menar att

⁶ Vetenskapsrådet, 2002:6

den kvalitativa intervjun fokuserar på intervjupersonernas egna upplevelser medan kvantitativ forskning istället syftar till att standardisera svaren för att kunna mäta konkreta resultat.⁷ Kvalitativa intervjuer kan vara mer eller mindre strukturerade till sin karaktär, i den här studien har intervjuerna varit semistrukturerade. Enligt Brymans modell har intervjuerna utgått från en intervjuguide⁸ baserat på olika teman; samordning, innehåll och kompetensutveckling. Bryman förklarar att semistrukturerade intervjuer ofta tar olika riktningar eftersom intervjun utformas längs vägen i samspel med intervjupersonen.⁹ Mina intervjuer hanterar i viss mån olika frågor i bakgrund till vad intervjupersonen själv valt att lyfta fram. Det är därför naturligt att jag i vissa fall känner till fler detaljer kring en skolas arbete i jämförelse med en annans.

Samtliga intervjuer genomfördes inom loppet av tre dagar, de har spelats in och därefter transkriberats. En inspelning ger möjlighet att uppmärksamma både vad intervjupersonerna säger men också *hur* de säger det vilket är intressant i en kvalitativ studie. En transkriberad intervju kan dessutom underlätta analysprocessen eftersom det, som Bryman påpekar, gör det lättare att återvända till materialet gång på gång.¹⁰

Resultat- och analysmetod

Resultatet presenteras i två olika teman; organisering och personligt engagemang. Läsaren kommer att lägga märke till att de olika skolorna har getts olika stort utrymme i såväl resultat- som analysdelen. Den skola jag kallar *Södra skolan* har fått störst utrymme vilket beror på att *Södra skolan* består av två olika delar, som beskrivs mer utförligt nedan. Jag träffade också två representanter från *Södra skolan* och vill således lämna utrymme till bägges perspektiv.

Metodproblematisering

Under ett par intervjuer blev det tydligt att respondenten kände ett behov av att försvara sitt arbete och bevisa för mig att de gjorde ett bra jobb. Det har betydelse eftersom det kan tänkas påverka vad de väljer att dela med sig av. Till viss del kan den känslan vara en naturlig effekt av intervjusituationen men det kan också ha förstärkts av det faktum att jag inte har kunskap om skolvärlden eller dess utmaningar. Eftersom det är intervjupersonernas perspektiv som är mitt fokus

⁷ Bryman, 2011:413

⁸ Bryman, 2011:419

⁹ Bryman, 2011:413

¹⁰ Bryman, 2011:428

definierade jag aldrig sex och samlevnad under intervjun utan lämnade det istället öppet för tolkning.

Det kan också vara på sin plats med en reflektion kring vilka personer som ställde upp. Samtliga intervjupersoner uttryckte att de tyckte att ämnet var viktigt. Flera av dem uttryckte också en stolthet, antingen över sin egen personliga insats för sexualundervisningen eller över skolans arbete överlag. Det ligger nära till hands att anta att rektorer inte gärna ställer upp i en intervjustudie av sex- och samlevnadsundervisning om en är medveten om att den är väldigt bristfällig. På *Södra skolan*, där undervisningen utmärker sig genom att vara mer eller mindre obefintlig, hade rektorn endast arbetat i drygt tre månader och nyanställningen kan fungera som ett slags alibi för undervisningens brister. Denne hade sett min annonsering på Facebook via sin partner som i sin tur är bekant till mig, en koppling jag inte kände till innan intervjun men som visade sig vara viktig. Rektorn menade att hans partners relation till mig hade stor betydelse för att hen valde att medverka.

Under arbetet har jag stött på ett par metodologiska utmaningar. Under bearbetningen av materialet insåg jag att jag under intervjuerna ibland tenderade att ställa ledande frågor, styra intervjupersonerna i vissa riktningar och missa att ställa ett par följdfrågor. Bryman menar att det här är utmaningar som ovana intervjuare ofta ställs inför.¹¹ Det har jag löst genom att i efterhand ställa ett par klagörande frågor till intervjupersonerna via e-post. Under den kontakten framkom det ibland ny information som förändrade bilden av hur sexualundervisningen bedrevs på den aktuella skolan. Det innebar vidare att det var svårt att få den nya informationen vidareutvecklad eftersom den delgavs via e-post.

Presentation av skolorna

Norra skolan är en högskoleförberedande gymnasieskola med 1250 elever. Utöver nationella program finns också ett språkintruktionsprogram för nyanlända ungdomar. Intervjupersonen har arbetat som rektor på skolan i 16 år och har en bakgrund som sexualupplysare åt LAFA, Landstinget förebygger aids.

¹¹ Bryman, 2011:421

Södra skolan är ett yrkesgymnasium med 220 elever som består av en gymnasieskola och en gymnasiesärskola som slogs samman höstterminen 2018. 90 av eleverna har en intellektuell funktionsnedsättning. Skolan har också ett språkintruktionsprogram som riktar sig till nyanlända ungdomar. Jag intervjuade två personer; en av rektorerna och en medarbetare som ingår i skolans elevhälsoteam. EHT har arbetat på skolan sedan augusti 2017. Skolans ledning är nytillsatt, den rektor jag träffade påbörjade sin tjänst i augusti 2018. Skolan har ytterligare en rektor som började i april 2018.

Västra skolan är en högskoleförberedande gymnasieskola med 400 elever. Skolan har ett samarbete med en välkänd människorättsorganisation och har en profilering gentemot mänskliga rättigheter. Utöver nationella program finns även här ett språkintruktionsprogram för nyanlända ungdomar. Här arbetar intervjupersonen som rektor sedan två och ett halvt år tillbaka.

1.4 Teoretiska perspektiv

Mitt teoretiska ramverk är inspirerat av nyinstitutionell organisationsteori som är ett specifikt sätt att förstå organisationer. Enligt Jarl, Blossing och Andersson är det mest grundläggande antagandet i nyinstitutionell organisationsteori att organisationer är en social och kulturell företeelse. De menar vidare att varje organisation utvecklar särskilda normer, värderingar och olika sätt att göra saker på; den utformar särskilda spelregler.¹² Ett annat sätt att förstå organisationer är att betrakta dem som betydligt mer formella system där rationalitet och egenintresse ligger till grund för mänskligt beteende. Enligt det perspektivet förändras organisationens verksamhet genom formella beslut: ”Till exempel att en rektor på en skola beslutar att revidera läroplanens arbetsbeskrivningar och att förändringen faktiskt resulterar i att berörda lärare börjar arbeta tillsammans på ett nytt sätt.”¹³ Den nyinstitutionella organisationsteorin medger att formell styrning genom styrdokument och arbetsbeskrivningar har viss betydelse men lägger större vikt på organisationens informella normer.¹⁴ Alla inom organisationen ”socialiseras in i en viss kultur som formar deras agerande” och medverkar också till att skapa normer genom sitt eget beteende.¹⁵

¹² Jarl, Blossing & Andersson, 2017:45

¹³ Jarl, Blossing & Andersson, 2017:46

¹⁴ Jarl, Blossing & Andersson, 2017:46-48

¹⁵ Jarl, Blossing & Andersson, 2017:27

Den nyinstitutionella organisationsteorin har bland annat använts för att förklara varför skolor som verkar under samma premisser får olika resultat och undersökt varför vissa skolor är mer framgångsrika än andra. Forskningsfältet om skolors framgång har växt fram i bakgrund till en tidigare förklaringsmodell som fokuserat på individuella faktorer. Skolans framgång, mätt i elevernas prestationer, förklarades med deras socioekonomiska bakgrund och genetiska faktorer som etnicitet och kön. Jarl, Blossing och Andersson menar att en sådan förklaringsmodell inte uppmärksammar betydelsen av det som sker på skolan i sig. Författarna menar istället att elevers prestationer påverkas av skolans organisering.¹⁶ Framgångsfaktorer för goda elevprestationer är skolledningens förmåga att skapa gemensamma värderingar, högt förtroende mellan kollegor och ett gott samarbetsklimat, menar författarna.¹⁷

Gunnar Berg förklarar på ett liknande sätt skolan som organisation och inspireras av ett nyinstitutionellt perspektiv. Berg menar att skolans verksamhet uppstår i mötespunkten mellan den formella och informella styrningen.¹⁸ Skolan i största allmänhet styrs av det Berg kallar *yttre gränser*. Det är en statlig styrning som uttrycks genom formella styrdokument som till exempel skollag, läroplan och kursplaner. Enskilda skolor som organisation styrs av *inre gränser*. Denna styrning är betydligt mer informell till sin karaktär och utgörs av skolans kultur. Skolans kultur märks i informella samtal mellan lärare och elever, i undervisningen och i ämneskonferenser.¹⁹

Nyinstitutionalismen menar alltså att en skolas verksamhet påverkas av dess sociala och kulturella liv. Det nyinstitutionella perspektivet kan användas för undersöka varför undervisningen i sex- och samlevnad skiljer sig åt mellan skolor, trots att de förhåller sig till samma läroplan, kursplaner och styrdokument. Det är genom detta perspektiv jag analyserar mitt intervjumaterial.

1.5 Tidigare forskning

En av den mest gedigna undersökningen av svensk sex- och samlevnadsundervisning gör Maria Bäckman i avhandlingen *Kön och Känsla* från 2005. Under tre terminer har Bäckman följt en gymnasieklass och deras lärare och undersöker hur de tillsammans skapar föreställningar om ungdomars sexualitet. Bäckman menar bland annat att undervisningen riskerar att bli

¹⁶ Jarl, Blossing, & Andersson, 2017:17

¹⁷ Jarl, Blossing & Andersson, 2017:69 se också Rothstein, 2018:56

¹⁸ Berg, 2003:31, Sandström, 2005:19

¹⁹ Berg, 2003:183

heteronormativ och skilja sig åt i karaktär mellan pojkar och flickor. Både elever och lärare reproducerar föreställningar om olika sexuella villkor där killars sexualitet skildras som individcentrerad driftsuppfyllande medan tjejers sexualitet skildras som omsorg- och känslöbetonad.²⁰ Flera andra forskare belyser precis som Bäckman att undervisningen tenderar att vara heteronormativ.²¹ I en studie från 2016 analyserar Ylwa Li Hast och Anna Danielsson sexualundervisning inom ramen för naturvetenskap. Trots att Skolverket förklarar att naturkunskapen ska innehålla ”reflektion över och diskussion kring normer rörande människans sexualitet, lust, relationer och sexuella hälsa” saknas ett normkritiskt perspektiv i den undervisningen som Hast och Danielsson observerar i sin studie.²²

Utöver den empiriska forskning som undersöker innehållet i sexualundervisningen finns en rad forskare som undersökt undervisningens organisering, struktur och framgångsfaktorer. Tina Kindeberg belyser i sin avhandling *Undervisningens möjligheter att förändra elevens tänkande inom området aids och sex* vikten av dialog mellan lärare och elever. Under två år följde hon 14 lärare för att undersöka deras förmåga att påverka elevernas tankar kring aids och sex. Kindeberg menar att lärares egna erfarenheter och reflektioner spelar en avgörande roll i undervisningen eftersom outtalade värderingar tenderar att synas i undervisningen. Kindeberg exemplifierar att en lärare uppfattades som homofobisk av en elev eftersom hen inte nämnde ordet kärlek en enda gång i sin undervisning om homosexualitet vilket vidare sänkte lärarens trovärdighet. Kindeberg konstaterar att lärarens trovärdighet påverkas av *vad* hen säger och *hur* hen säger det, men också av vad som förblir osagt. För att undervisa i sex och samlevnad krävs både kunskap, medvetenhet om sina egna föreställningar och retorisk reflektion.²³

Birgitta Sandström har undersökt om det finns ett samband mellan skolans kultur och i vilken mån den integrerar ett ämnesövergripande kunskapsområde likt sex och samlevnad. I likhet med det nyinstitutionella perspektivet menar Sandström att varje skola präglas av en dominerande kultur, en särskild stämning och en särskild syn på kunskap som upprätthålls av personal och elever.²⁴ Skolans personal kan uppfatta krav på förändringar som energitagande eller livgivande, menar Sandström.

²⁰ Bäckman, 2003

²¹ Se ex. Rothing & Bang Svendsen 2011

²² Hast & Danielsson, 2016:33-34

²³ Kindeberg, 1997 i Nilsson, 2005c:101-105

²⁴ Sandström, 2005:33

Ämnesövergripande undervisning genomförs lättare i en kultur som präglas av öppenhet.²⁵ En skola med platt ledning, snarare än vertikal och hierarkisk, integrerar sex och samlevnad i större utsträckning. Framförallt är det lärarnas känsla av delaktighet som gynnar en ämnesövergripande undervisning. Sandström uppmärksammar också att särskilt drivna lärare, eldsjälar, kan fungera som skolledningens förlängda arm och som ett verktyg i skolans styrning. Eldsjälar med förtroende från sina kollegor har möjlighet att driva på arbetet med sex och samlevnad.²⁶

En forskningsöversikt från 2007 av Kirby, Laris och Rolleri analyserar framgångsfaktorer för en god sexualundervisning genom att undersöka 83 studier om sexualundervisning från en mängd olika länder. Gemensamt för de effektiva undervisningsprogrammen var bland annat att de hade skolledningens stöd, särskilt utbildade lärare med hög kompetens i sex och samlevnad och en undervisning med hög trovärdighet.²⁷ Även Bromseth och Wildow diskuterar skolledningens roll i sin studie om skolors förändringsarbete kring jämställdhet, genus och sexualitet. Bromseth och Wildow menar att skolledningen måste spela en aktiv och drivande roll i skolans förändringsarbete, att endast samtycka till arbetet är inte tillräckligt. Skolledningens engagemang legitimerade arbetet med genus- och jämställdhetsfrågor och spelade en avgörande roll för att befästa arbetet inom lärarkåren. ”Genus- och jämställdhetsfrågorna blev så pass kontroversiella i skolkontexten att det krävdes sakkunskap, vilja och envishet från ledningens håll för att arbetet skulle kunna få genomslag.”²⁸ Bromseth och Wildow menar att en skolledning som saknat intresse, eller till och med visat motstånd, för skolans jämställdhetsarbete ledde till en uppgivenhet bland de engagerade lärarna.²⁹

I Juvall och ChuChu Peterssons kartläggning av sexualundervisning på sju högstadieskolor i Stockholm framkommer att undervisningen genomfördes tack vare intresserade lärare; de flesta skolor saknade nedskrivna mål och planer för sexualundervisningen. Kartläggningen visar också att många lärare saknar stöd från rektorer i sex- och samlevnadsundervisningen. Juvall och ChuChu Petersson menar att tydliga mål från skolans håll skulle inkludera fler lärare och leda till att fler elever fick undervisning i sex och samlevnad.³⁰

²⁵ Sandström, 2005:33-35

²⁶ Sandström, 2005:37

²⁷ Kirby, Laris, & Rolleri, 2007:213

²⁸ Bromseth & Wildom, 2007:57

²⁹ Bromseth & Wildom, 2007:57

³⁰ Juvall & ChuChu Petersson, 2005:50ff

Sammantaget visar tidigare forskning att skolledningens aktiva stöd och personalens intresse är av stor betydelse för undervisning i sex och samlevnad. Lärare måste vidare vara kunniga och trovärdiga. Eldsjälar med hög trovärdighet har möjlighet att driva skolans arbete i rätt riktning om de får stöd av skolans ledning. Undervisning i sex och samlevnad har tenderat att reproducera föreställningar om heterosexualiteten som den mest naturligt givna och självklara.

2. Sex och samlevnad i gymnasieskolan

2.1 Sexualundervisningens historiska utveckling

Sverige var det första landet i världen att införa obligatorisk sexualundervisning 1955. Vid den tiden hade folkskolan redan undervisat i sexualkunskap sedan år 1942, men från och med år 1955 gällde undervisningen alla skolformer. När undervisning infördes i folkskolan hade såväl kvinnoförbund, politiker som enskilda personer argumenterat för behovet av sexualundervisning i skolan. Elise Ottesen-Jensen grundade Riksförbundet för sexuell upplysning, RFSU, år 1933 och började ställa krav på kvinnans rätt till abort och information kring preventivmedel. 1949 kom en handledning för undervisning på högre skolor. Enligt Erik Centerwall fick 40-talets handledningar ”förvånansvärt modern” kritik.³¹ Man menade att de vara moraliserande och orealistiska; en stor del av det svenska folket såg t.ex. inte sex före äktenskapet som ett problem.³²

När en ny handledning publicerades 1956 fick även den kritik för att vara otidsenlig, den hade en tydligt klinisk, medicinsk inriktning och präglades av ett fokus på reproduktion och äktenskapet. Den byggde på tydliga föreställningar om manlig och kvinnlig sexualitet, kvinnor ville ha barn - män ville ha sex. Handledningen var moraliserande och fostrande; undervisningen syftade aktivt till att påverka ungdomar till sexuell avhållsamhet. Föräldrar ansågs inte som tillräckligt kapabla till att uppfostra ungdomar i sexuella frågor, det blev istället skolans uppgift. Handledningen innehåller detaljerade beskrivningar av undervisningen med exakta beskrivningar av vad läraren ska säga.³³

Under 1970-talet genomgår synen på sexualitet i samhället en tydlig förändring och en ny handledning publiceras 1977 som präglas av en betydligt mer lustbetonad syn på sexualitet. I likhet

³¹ Centerwall, 2005a:32

³² Centerwall, 2005a:30-33

³³ Centerwall, 2005b:36ff; Bäckman, 2003:57ff

med tidigare handlingar lämnar även denna lite utrymme för skolorna att själva utforma undervisningen genom noga beskrivningar av såväl innehåll som metoder. Undervisningen gick nu under namnet samlevnadsundervisning och skulle behandla teman som könsroller, sexuell medvetenhet, sexism, pornografi och sexualmoral. Ytterligare en skillnad mot tidigare är att undervisningen gjordes ämnesintegrerad, flera lärare skulle undervisa i sex och samlevnad och samarbeta tillsammans med läkare och barnmorskor.³⁴ Erik Centerwall menar att 1977-års handledning var motsägelsefull; till skillnad från tidigare lyfts lärarens objektivitet fram som ett ideal och undervisningen skulle präglas av dialog mellan lärare och elever. Samtidigt var handledningen också mycket föreskrivande genom att problematisera tillfälliga sexuella relationer.³⁵ I dagens kontext skulle den förstås som mycket heteronormativ, Centerwall menar att handledningen framställde homosexuella relationer som ”ett specialfall, bortom familjebildandet.”³⁶

Ämnesintegrering blir mer befast under 1990-talet genom att sex och samlevnad skrivs in som ett ämnesövergripande kunskapsområde i läroplanen från 1994, detta gäller även idag. 1995 publicerar Skolverket materialet ”Kärlek känns! förstår du” som belyser att undervisningen ska fokusera på teman som lust, etik, integritet och onani. Homosexualitet, att våga säga nej och att stärka unga kvinnors identitet är också centrala teman. 1995 års material lyfter ungdomars sexualitet på ett sätt som tidigare handledningar inte gjort. Nu får skolorna i mycket större utsträckning utforma sex- och samlevnadsundervisningen själva när detaljerade beskrivningar lyser med sin frånvaro.³⁷

2.2 Skolverkets syn på sex och samlevnad idag

Sex och samlevnad utgör inget eget ämne utan fungerar istället som ett övergripande kunskapsområde som ska integreras i den övriga ämnesundervisningen. På så sätt ska eleverna få olika perspektiv och ingångar till sex och samlevnad. Arbetslaget kan välja att samarbeta kring frågorna under en viss tid och bedriva ett ämnesövergripande projekt.³⁸ Till skillnad från andra ämnen har ingen specifik lärare ett särskilt ansvar för sex och samlevnad, det vilar istället på skolans rektor. Under rubriken *rektorns ansvar* i såväl 1994 som 2011 års läroplan för gymnasieskolan framkommer att rektorn har ”[...] ett särskilt ansvar för att eleverna får kunskaper

³⁴ Centerwall, 2005b:42

³⁵ Centerwall, 2005b:40-43

³⁶ Centerwall, 2005b:42

³⁷ Centerwall, 2005b:44-45

³⁸ Skolverket, 2013:16

om sex och samlevnad”.³⁹ I egenskap av pedagogisk ledare är rektorn högst ansvarig för all skolans utbildning, men för sex- och samlevnadsundervisningen har rektorn med andra ord ett särskilt ansvar. Rektorn är skyldig att följa upp lärarnas kompetens, också för att undervisa i sex och samlevnad.

Sexualundervisningen består vidare av tre olika ben där den ämnesintegrerade undervisningen utgör grunden. Undervisningens andra ben är punktinsatser som kan uttryckas i temadagar, externa föreläsningar eller studiebesök. Det tredje benet kretsar kring att ”fånga frågan i flykten” genom att aktivt fånga upp elevernas diskussioner i vardagen.⁴⁰ I de nya kursplaner som kom tillsammans med den nya gymnasieskolan år 2011 har sex och samlevnad skrivits in i ett flertal ämnen; idrott och hälsa, historia, samhällskunskap, naturkunskap och religionskunskap. Innan dess fanns sex och samlevnad främst uttryckt i kursplanen för biologi vilket rektorer menade försvårade möjligheterna till en ämnesintegrerad undervisning.⁴¹ Formuleringarna i kursplanerna gör att kunskapsområdet sex och samlevnad har fått en tydligare roll i gymnasieskolan än tidigare.

Kursplanerna innehåller begrepp som kön, könsmönster, kvinnligt, manligt, relationer, normer, värden, etik, jämställdhet, sexualitet och identitet. Angränsande begrepp som mänskliga rättigheter, likabehandling, egenvärde och integritet finns också. Nedan följer ett par ytterligare exempel på hur sex och samlevnad uttrycks i kursplanerna. I naturkunskapen finns begrepp som sexualitet, lust, relationer och sexuell hälsa uttryckt i ämnets centrala innehåll, detta ska vidare behandlas såväl normkritiskt som naturvetenskapligt.⁴² I kursplanen för religionskunskap förklaras att ämnet ska behandlas i relation till kön och sexualitet.⁴³ Syftesformuleringen i idrott och hälsa förklarar att ”undervisningen ska medvetandegöra och motverka stereotypa föreställningar om vad som anses vara manligt och kvinnligt.”⁴⁴ I samhällskunskapen ska eleverna ”utveckla kunskaper om frågor som rör makt, demokrati, jämställdhet och de mänskliga rättigheterna [...]”.⁴⁵

³⁹ Gymnasieskolan 2011, 2.6 Rektorns ansvar
Läroplan för de frivilliga skolformerna Lpf 94, 2.6 Rektorns ansvar

⁴⁰ Skolverket 2013:14-15

⁴¹ Nilsson, 2005b:213

⁴² Skolverket, 2013:38-39

⁴³ Skolverket, 2013:67

⁴⁴ Skolverket, 2013:87

⁴⁵ Skolverket, 2013:73

För att exemplifiera hur sex- och samlevnadsundervisning kan bedrivas i gymnasieskolan publicerade Skolverket ett stödmaterial år 2013. Materialet riktar sig till lärare och rektorer och syftar till att ge inspiration på hur sex och samlevnad kan utformas i de gymnasiegemensamma⁴⁶ ämnena.⁴⁷ Dessa ämnen är obligatoriska för alla elever men varierar i omfattning beroende på gymnasieprogram och inriktning.⁴⁸ Stöd materialet beskriver kopplingen mellan respektive ämne och sexualitet, jämställdhet och relationer och belyser möjligheter att diskutera sex och samlevnad i relation till ämnets centrala innehåll.

Både i regelrätt lektionsundervisning och i det vardagliga arbetet med att fånga upp diskussioner menar Skolverket att elevhälsan spelar en viktig roll.⁴⁹ Undervisningen ska innehålla en balans mellan de så kallade frisk- och riskperspektiven på sex och samlevnad. Skolverket belyser också vikten av ett normkritiskt perspektiv.⁵⁰ Skolverket menar att sex- och samlevnadsundervisningen i stor utsträckning kan kretsa kring att ”analysera normstrukturer och arbeta för alla människors rätt att vara trygg i sin identitet.”⁵¹

Det är inte endast de lärare som undervisar i ett gymnasiegemensamt ämne som förväntas inkludera perspektiv på sex och samlevnad. Skolverket menar att sex och samlevnad har en tydlig koppling till skolans värdegrund och dess likabehandlingsarbete vilket gör det till ett kunskapsområde som alla lärare berörs av.⁵² Även i program- och inriktningskurser är det fullt möjligt att arbeta med sexualitet, jämställdhet och relationer.⁵³ Skollagen förklarar att utbildningen ska ”utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar och de mänskliga rättigheterna som människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet samt solidaritet mellan människor.”⁵⁴ Läroplanen förklarar under rubriken *En likvärdig*

⁴⁶ De gymnasiegemensamma ämnena är engelska, historia, idrott och hälsa, matematik, naturkunskap, religionskunskap, samhällskunskap och svenska eller svenska som andra språk

⁴⁷ Skolverket, 2013:34

⁴⁸ Gymnasieskolan 2011, 2011:36

⁴⁹ Skolverket 2013: 21

⁵⁰ Skolverket, 2013:24-26

⁵¹ Skolverket, 2014:17

Detta liknar också Unescos riktlinjer för sex- och samlevnadsundervisning som lyfter fram att undervisningen ska belysa relationer, värderingar, könsroller, rättigheter, sexuell reproduktion och samtycke. Se Unesco 2018:36

⁵² Skolverket, 2013:17

⁵³ Skolverket, 2013:33

⁵⁴ Skollagen, SFS 2012:800 § 5 kap 1

utbildning att ”eleverna ska uppmuntas att utveckla sina intressen utan fördomar om vad som är kvinnligt och manligt.”⁵⁵

2.3 Lärares kunskaper och förutsättningar

Trots ett Skolverket menar att sex och samlevnad angår alla lärare saknas det som obligatorisk kurs på Sveriges lärarutbildningar. En studie från 2008 visar att obligatoriska kurser som innehöll moment av sex och samlevnad endast ingick på 3 av 27 lärarutbildningar medan sju skolor erbjöd sex och samlevnad genom specialiseringskurser.⁵⁶ Ett forskningsprojekt från 2018 om sex och samlevnads plats på lärarutbildningar från Malmös högskola visar liknande resultat; endast hälften av undersökta kursplaner innehåller begrepp som forskarna relaterade till sex och samlevnad.⁵⁷ Det faktum att sex och samlevnad inte är en obligatorisk kurs kan förstås som en signal för hur viktigt ämnet ses.

Lärares förutsättningar för att undervisa i sex och samlevnad diskuteras av Riksförbundet för homosexuella, bisexuella, transpersoners och queeras rättigheter, RFSL, i skriften *Under huden*. RFSL konstaterar att lärare förväntas förlita sig på sin egen kompetens och erfarenhet för att kunna undervisa på teman som kärlek, sexualitet och kön. Det förväntas ”vara områden som vuxna i allmänhet har tillräcklig erfarenhet, säkerhet och kompetens att undervisa i, även utan utbildning.” men RFSL möter lärare som uttrycker behov av både kunskap och verktyg.⁵⁸ I *10 punkter för en bättre sexualundervisning i skolan* lyfter RFSU fram att sex- och samlevnads personliga karaktär gör att lärare är i extra behov av utbildning. Därför måste sex och samlevnad också bli ett obligatoriskt moment på lärarutbildningen, förklarar de. Det är dags att sex och samlevnad blir ett ämne likvärdigt andra ämnen.⁵⁹

Att det saknas kompetens bland lärare bekräftas i Jenny Sahlströms studie *En utmaning för heteronormen - lärares kunskapsbehov och ansvar inom områdena sexuell läggning och homofobi*. Nio av tio lärare i studien menar att lärarutbildningen inte gett dem tillräckliga kunskaper för att hantera frågor kring sexuell läggning. Även bland yrkesverksamma lärare är fortbildning i sex och

⁵⁵ Gymnasieskolan 2011, Skolans värdegrund och uppgifter

⁵⁶ Bengtsdotter Katz och Wallin, 2009:11 tabell 4

⁵⁷ Projektet leds av Bodil Liljefors Persson, dess resultat har ännu inte publicerats. Det går dock att läsa om projektet på Malmö Högskolas hemsida. Se Smitt, 2018

⁵⁸ RFSL, 2010:3

⁵⁹ RFSU, 2004:2

samlevnad en bristvara. I Sahlströms studie menar endast 2 % att de fått kompetensutveckling i frågor om sexualitet och homofobi.⁶⁰ Det är problematiskt menar Sahlström eftersom arbete mot homofobi hör till skolans värdegrundsarbete och bör därför inte vara avhängig lärares intressen.⁶¹ De lärare som fått utbildning och kompetensutveckling inkluderar också i högre grad frågor om homofobi och sexuell läggning i sin undervisning konstaterar Sahlström.⁶²

2.4 Skolverkets granskningar

Skolverkets kvalitetsgranskning av sex- och samlevnadsundervisningen från 2000 visar att avsaknaden av tydliga riktlinjer försvårade undervisningen avsevärt.⁶³ Kvaliteten på sex- och samlevnadsundervisningen skiljde sig markant åt över landet men också inom skolorna. Undervisningen var till stor del avhängig särskilt engagerade lärare med resultatet att elever som inte mötte dessa lärare antingen gick helt miste om undervisningen eller fick en betydligt sämre undervisning. På de flesta gymnasieskolor var sex- och samlevnadsundervisningen mycket begränsad; antingen var den förlagd till frivilliga kurser eller till enstaka temadagar och studiebesök. Överlag var sex- och samlevnadsundervisningen främst förlagd till ämnet biologi. Undervisningen präglades av en stark betoning på det så kallade riskperspektivet; eleverna fick kunskap om könssjukdomar, ofrivillig graviditet och abort men mindre kunskap om jämlikhet, självkänsla och sexuell hälsa.⁶⁴ Skolverket konstaterar i sin granskning att rektorn sällan tog ”ett tydligt ansvar för sex- och samlevnadsundervisningen”.⁶⁵ Rektorns styrning spelade en avgörande roll för om och hur undervisningen bedrevs och lärarna uttryckte behov av vägledning i sex- och samlevnadsundervisningen.

År 2005 genomfördes en uppföljning av Skolverkets kvalitetsgranskning genom intervjuer med rektorer på 20 av de 80 granskade skolorna.⁶⁶ Resultaten visade att sexualundervisningen fortfarande skiljde sig markant åt mellan skolor.⁶⁷ Flera av gymnasieskolorna hade påbörjat en tydlig process mot en mer tillfredställande undervisning vilket till stor del berodde på rektorns styrning. Den främsta utmaningen för skolorna var att integrera sex- och samlevnadsundervisningen

⁶⁰ Sahlström, 2006:11-13

⁶¹ Sahlström, 2006:31

⁶² Sahlström, 2006:15

⁶³ Centerwall, 2005b:44-45

⁶⁴ Skolinspektionen, 2018:10-12

⁶⁵ Skolinspektionen, 2018:10

⁶⁶ Nilsson, 2005a:176-177

⁶⁷ Nilsson, 2005a:195-197

i övriga ämnen.⁶⁸ På flera skolor hade det sedan kvalitetsgranskningen växt fram lokala kurser som ”livskunskap”. Skolverket var kritiska till att frågor om jämställdhet, sexualitet och relationer begränsas till en kurs och menade att ett ”motsvarande innehåll som i livskunskapen skall alltid enligt läroplanen, Lpf 94, ingå i en gymnasieskolas uppdrag och inte regleras av en kursplanestyrd del.”⁶⁹ Rektorer hävdade i sin tur att ämnesintegreringen skulle underlättas ”om sexualitet, samlevnad, jämställdhet blev tydligare uttryckt i kursplanerna.”⁷⁰

Den senaste granskningen av sex- och samlevnadsundervisningen genomfördes av Skolinspektionen under 2017. På det stora hela sker en ämnesintegrerad sex- och samlevnadsundervisning, vilket är en tydlig skillnad gentemot tidigare granskningar. Däremot saknas en integrering av sex och samlevnad till det övergripande värdegrundsarbetet. Det tycks också finnas oklarheter om vem som har ansvar för sex- och samlevnadsundervisningen och dess relevans för olika ämnen. Granskningen visar att bristen på kompetensutveckling utgör ett stort hinder för en god undervisning. Precis som tidigare uttrycker många lärare att de saknar både kunskap och redskap för att undervisa i sex och samlevnad. Rektorn är ansvarig att säkerställa att lärare har den kompetens som krävs för undervisning, men bara en av fyra rektorer följer upp lärarnas kompetens i sex och samlevnad som kunskapsområde. Skolinspektionen konstaterar därför att en god sex- och samlevnadsundervisning kräver bättre styrning och samordning av rektor. Granskningen visar också att det finns särskilt stora brister i undervisningen av normer och HBTQ-frågor.⁷¹ Undervisningen i sex- och samlevnadsnormer tycks begränsas till att synliggöra de normer som finns snarare än en diskussion om varför de finns och dess konsekvenser på människors liv.⁷²

2.5 Sammanfattning

Sex- och samlevnadsundervisningen har utvecklats från att vara ett mycket smalt ämne med fokus på reproduktion till att idag inkludera frågor som normer, jämställdhet och självkänsla. De tidiga handledningarna innehöll tydliga och detaljerade beskrivningar, när det sedan blev friare för skolan att själv utforma undervisningen försvårades arbetet. Försök att bemöta Skolverkets kritik ledde till att sex och samlevnad behandlades genom lokala kurser. I dagsläget kan riktlinjerna för undervisningen återigen förstås ha förtydligats genom att kunskapsområdet har fått en tydligare

⁶⁸ Nilsson, 2005a:197

⁶⁹ Nilsson, 2005b:213

⁷⁰ Nilsson, 2005b:212

⁷¹ HBTQ är ett paraplybegrepp för homosexuella, bisexuella, transpersoner och personer med queer uttryck och identiteter.

⁷² Skolinspektionen, 2018:5-8

plats i kursplaner. I bakgrund till skolans likabehandlingsarbete och värdegrund ska alla lärare undervisa i sex och samlevnad men trots dess aktualitet ges lärare inte förutsättningar för en god undervisning eftersom kunskapsområdet saknas på lärarutbildningarna. Ett återkommande tema i Skolverkets och Skolinspektionens granskningar är att undervisningen skiljer sig mycket åt beroende på skola och lärare.

3. Från reproduktion till normer

3.1 Södra skolan

Organisering

På *Södra skolan* träffade jag en av rektorerna och en person som arbetar inom skolans elevhälsoteam, hädanefter kallar jag dem rektorn respektive EHT. Bilden av den sexualundervisning som bedrivs på *Södra skolans* nationella program är inte helt samstämmig. Rektorn menar att undervisningen i sex och samlevnad på det nationella gymnasiet främst sker inom ramen för naturkunskap. EHT berättar senare via e-post att det treåriga gymnasiet har haft såväl externa föreläsningar som temadagar, både innan och under hens tid på skolan.⁷³ Den dåvarande kuratorn ska ha varit drivande i tidigare temadagar. Naturkunskapskursen är lagd i årskurs tre och är generellt ett lågprioriterat ämne; i nuläget saknar skolan en egen lärare i naturkunskap och hyr in en lärare. Provet i sex och samlevnad i naturkunskapen hade enligt rektorn ett mycket biologiskt fokus: ”Det var inte så mycket kring hur vi är mot varandra, utan det är ju mer såhär ser de manliga könsorganen ut, såhär ser de kvinnliga könsorganen ut.”

Det finns ett hårt språk mellan eleverna, en tuff jargong och traditionella könsroller. Rektorn exemplifierar hur sex- och samlevnadsundervisningen tagits emot på naturkunskapen:

[...] vad jag har förstått bland annat på den här naturkunskapslektionen där det handlar om sex och så... Jag tror det var en tjej i gruppen och resten var killar, så då sades det väl en del saker som kanske inte var så lämpligt.

(Intervju med rektor, *Södra Skolan*, 3 december 2018)

Rektorn uttrycker att hen anser att den nuvarande undervisningen är otillräcklig och menar att det behövs ett större fokus på teman som könsroller och samtycke. Det uppfattas som problematiskt att undervisningen kommer eleverna till del först i årskurs tre. Rektorn menar att frågor om ”hur vi är

⁷³ Att det nationella programmet haft temadagar framkom under mail med EHT 11/12 2018.

mot varandra” på ett naturligt sätt kan inkluderas i den vanliga undervisningen i svenska, engelska och matte. Rektorn relaterar sex och samlevnad till skolans generella uppdrag: ”att fostra [eleverna] till goda samhällsmedborgare [...] där kommer ju sådana här saker in, om inte annat.”

Sex- och samlevnadsundervisningen skiljer sig markant åt mellan det treåriga nationella gymnasiet och den fyraåriga gymnasiesärskolan. Under hösten har särskolan haft temadagar med fokus på sex och samlevnad med föreläsningar av både personal från elevhälsoteamet och av externa föreläsare. Initiativet kom från elevhälsoteamet i bakgrund till att eleverna inte alltid betar sig schysst mot varandra menar rektorn. Under tre dagar diskuterades sexualiserat våld, pornografi, kränkningar på nätet, prostitution och trafficking. Utöver föreläsningarna arbetade elevhälsoteamet fram fem lektionspass som lärarna höll i. Lärarna tilldelades ett material med tydliga planeringar över vad som skulle göras under respektive lektion. Lektionspassen belyste bland annat sexuellt samtycke, könssjukdomar och verklighetsbaserade dilemman. Under våren har EHT varje fredag haft en schemalagd lektion i en klass på gymnasiesärskolan som beskrivs likna Livskunskap där några av tillfällena var avsatta för just sex och samlevnad.⁷⁴

Elevhälsoteamet är till för hela skolan men lägger enligt rektorn en större del av sina resurser på särskolan. Där är också undervisningen i sex och samlevnad mer utvecklad. EHT:s uppfattning om vad sex- och samlevnadsundervisningen bör innehålla skiljer sig till viss del åt mellan gymnasieskolan och gymnasiesärskolan. På gymnasiesärskolan menar EHT ”att ungdomarna behöver få riktigt praktiska redskap” medan eleverna på det nationella gymnasiet har en större känsla för konsekvenser och oskrivna regler. Samtidigt lyfter EHT att det nationella gymnasiets ungdomar också är i behov av diskussioner om sex och samlevnad, bland annat i bakgrund till *Södra skolan* könsuppdelning; där går några enstaka tjejer och resten killar.

[...] homosexualitet kan man ju knappt prata om här, nu gör vi ju det dagligen men vi hade ju en elev som inte kunde gå in på en föreläsning för att hon hade en väska i regnbågsfärger, så mycket hatar man homosexuella.⁷⁵

(Intervju med EHT, *Södra skolan*, 3 december 2018)

EHT är kritisk till att Skolverket bestämmer på vilket sätt skolor ska bedriva sexualundervisning. Hen menar att det viktiga är att den överhuvudtaget sker, men huruvida undervisningen sker genom

⁷⁴ Framkommer under e-post med EHT 11/12 2018.

⁷⁵ Jag försökte få fram mer information kring denna händelse via e-post.

temadagar eller är inflätad i övrig undervisning ska skolan själv få avgöra. När kursen Livskunskap togs bort som ämne försvårades arbetet generellt för skolor och på många ställen försvann sexualundervisningen överhuvudtaget menar EHT. Hen uttrycker att arbetet måste systematiseras och att det i nuläget saknas en stabil grund att bygga på. För att kunna arbeta ämnesövergripande krävs ett ”intakt arbetslag som har jobbat i många år som är trygga med varandra”, något som enligt EHT generellt sett saknas på många skolor.

Personalens engagemang

EHT lyfter flera gånger fram att sex- och samlevnadsundervisningen är högst beroende av personalens intresse. Det krävs en eldsjäl med makt och mandat att driva igenom sina förslag. ”Det måste man förstå, om man inte har folk som drivs av de frågorna så är den skolan nästan körd kan jag säga.”⁷⁶ EHT betonar att även om alla skolor följer samma läroplan ser undervisningen olika ut på olika skolor. ”Alla skolor i Sverige är som små öar. Vi har vår läroplan och vi har vad vi ska uppfylla... Men inom skolan så finns det olika hierarkisystem och informella ledare [...]” På *Södra skolan* har EHT stöd från ledningen och menar att det är lättare att driva arbete med sex- och samlevnadsfrågor i jämförelse med tidigare arbetsplatser.

På min förra skola var det extremt svårt att få igenom sådana här saker, värdegrundsarbete och sådant... Där skulle man diskutera det pedagogiska upplägget kring matte, eller du förstår, det var ett helt annat, där var kunskap viktigare än sex och samlevnad eller värdegrundsfrågorna.

(Intervju EHT *Södra skolan*, 3 december 2018)

Ledningens stöd gjorde att EHT och resten av elevhälsoteamet initierade en kompetensutvecklande föreläsning om trafficking och samtyckeslagen för personalen i anslutning till temaveckan. Rektorn menar att kort varsel gjorde det svårt att göra föreläsningen obligatorisk, men påpekar att skolledningen rekommenderade samtlig personal att medverka. All personal från gymnasiesärskolan och språkintruktionsprogrammet deltog medan endast en lärare från de nationella programmen närvarade. Rektorn förklarar att lärarnas frånvaro delvis beror på den maktkamp som pågår mellan den nya ledningen och delar av personalen. *Södra skolan* befinner sig nämligen mitt i en omstruktureringsprocess; skolan har en nyligen tillsatt ledning och två tidigare skilda skolor, en gymnasiesärskola och ett nationellt gymnasium, har sedan hösten 2018 slagits samman. Delar av

⁷⁶ Intervju med EHT *Södra skolan*, 3/12 2018

lärarkåren uttrycker motstånd både gentemot ledningen och skolornas sammanslagning. I bakgrund till denna maktkamp väljer lärarna ”att låta bli att göra vissa saker.” Rektorn beskriver också att det skulle behövas en ”allmän uppfräschning” generellt på skolan och att sex och samlevnad har varit lågprioriterat. Rektorn resonerar vidare:

[...] man har nog kört rätt traditionellt här på något sätt. Det skulle behövas en allmän uppfräschning, uppräckning. Då kan jag tänka att det här motståndet är en del av det att man vill inte riktigt förändra sig. Utan ”nej men jag vill ha mitt som jag alltid har haft det.” Fast det funkar ju inte riktigt så. Jag menar världen förändras, läroplaner förändras och då måste vi liksom hela tiden uppdateras oss efter det. Det känns som om det kanske inte riktigt har gjorts här.

(Intervju rektor *Södra skolan*, 3 december 2018)

EHT menar också att det är svårare att få med det nationella gymnasiet på sex- och samlevnadsundervisningen. EHT förklarar att det nationella gymnasiet präglas av en yrkesstolthet. Det finns ett stort fokus på att eleverna ska utvecklas i de praktiska ämnena som försvårar arbetet med sex- och samlevnadsfrågor ytterligare. I jämförelse med gymnasiesärskolan lärare är de inte lika villiga som att ge EHT lektionstid till sex och samlevnad.

[...] det sitter en kultur i väggarna där, man jobbar på ett annat sätt. Jag har liksom inte riktigt lyckats komma in på samma sätt som jag har gjort på gymnasiesärskolan, där är lärarna såhär ”Jaa det måste vi lära oss!”.

(Intervju EHT *Södra skolan*, 3 december 2018)

I e-post med EHT framkommer att det trots allt finns ett visst engagemang för sex- och samlevnadsfrågor även på det nationella gymnasiet. Jag ber hen utveckla motståndet på det nationella gymnasiet och får följande svar: ”När de bokar in föreläsningar inom temat sex och samlevnad men inte informerar mig om att de gjort det och bjuder in mig samma dag som föreläsningen äger rum.”

På gymnasiesärskolan finns ett större engagemang för sex och samlevnad bland lärarna i jämförelse med lärarna på det nationella programmet. På särskolan var lärarna positiva till temaveckan och var ivriga att lära sig. Rektorn menar att lärarnas engagemang bidrog till att temaveckan blev så lyckad. På särskolan finns en större vana att samarbeta eftersom det krävs många vuxna runt eleverna

samtidigt. Lärarna har dessutom ett annorlunda förhållningssätt till sina elever och känner större ansvar för dem.

Nästa år är tanken att temaveckan ska återkomma och den gången ska även den treåriga gymnasieskolan vara med. För att det ska vara möjligt krävs att gymnasielärarna är med på tåget, menar rektorn. Okunskap, osäkerhet och rädsla beskrivs som hinder för lärarna. Det var med bakgrund till denna osäkerhet som elevhälsoteamet arbetade fram lektionsunderlag till gymnasiesärskolans lärarkår. Rektorn resonerar att det måste vara svårt att undervisa i sex och samlevnad om en känner sig osäker. Kanske är det lättare att ha en medicinsk inriktning på sexualundervisningen, för att slippa ta obekväma diskussioner, fortsätter hen. Ett annat hinder EHT lyfter fram är det faktum att ”lärare har ju valt att bli lärare för att de är intresserade av ett ämne” och inte nödvändigtvis är intresserade av varken sex och samlevnad eller att samarbeta över ämnena.

3.2 Norra skolan

Organisering

På *Norra skolan* organiseras undervisning i sex- och samlevnadsfrågor på flera sätt. Den huvudsakliga undervisningen sker inom ramen för kurserna och behandlas i ämnen som samhälls- och religionskunskap, idrott, biologi och naturkunskap. Också i ämnen där det inte står uttryckt i kursplaner menar rektorn att lärare väljer ”att göra sådana här vinklar, därför att de vet att det engagerar eleverna.” I naturvetenskapliga ämnen som fysik och kemi menar rektorn att det sker ”väldigt lite anknytning till sex och samlevnad.” Ledningen på *Norra skolans* har uttryckt till lärarna att sex och samlevnad berör samtliga lärare.

Vårt budskap till lärarna är att [sex och samlevnad] är allas frågor. [...] I möjligaste mån bör alla lärare på något sätt försöka beröra det här, även om det inte står uttryckt i just deras kursplaner eller i deras centrala innehåll.

(Intervju rektor *Norra skolan*, 4 december 2018)

Rektorn menar att språkintröduktionseleverna sällan har haft någon som helst sexualundervisning under livet och att lärarna som undervisar i språkintröduktion därför arbetar mycket medvetet med olika värdegrundsfrågor. Rektorn exemplifierar att ”när de läser skönlitteratur kanske de läser [om]

två killar som blir kära i varandra på lätt svenska.” Eftersom det är ”en helt otänkbar situation” för många av introduktionseleverna föranleder det många diskussioner.

Som ett komplement till den ordinarie undervisningen har också skolan obligatoriska temadagar kring sex och samlevnad i årskurs två. Temadagarna ser olika ut från år till år men ofta bjuds externa föreläsare in från organisationer eller ungdomsmottagningar och diskuterar teman som sexuellt våld, samtycke och HBTQ-frågor. Rektorn menar att sex och samlevnad relaterar till skolans värdegrund och därmed berör alla lärare. Att sex och samlevnad kretsar kring värderingsfrågor innebär vidare att undervisningen måste återkomma under hela utbildningen eftersom elevernas funderingar och behov också förändras. ”[V]ärderingsfrågor betar man inte av på två timmars föreläsning, det är ett långtgående arbete. Man måste komma igen, ha nya infallsvinklar och lyfta och dryfta igen.”

För ett par år sedan genomförde skolan ett normkritiskt projekt där hela skolans personal utbildades i normkritik för att bredda lärarnas kompetens. Rektorn förklarar att det finns lärare ”som är jätteduktiga på de här normkritiska frågorna” och andra lärare som inte har samma kompetens. Eftersom alla lärare inte undervisar alla elever är det viktigt att ”vidga den allmänna kompetensen”. Lärarkåren träffades regelbundet och fick uppgifter att reflektera kring mellan träffarna. Projektet resulterade i en handbok för hur normkritiskt arbete kan bedrivas på skolan. Lärare som anställts efter projektet får en genomgång i normkritik av en särskilt kunnig lärare. Skolan har utformat ett formulär som rektorerna har med sig vid lektionsbesök och i formuläret ingår punkten *normkritiskt perspektiv*.

Rektorn betonar starkt vikten av att sex och samlevnad finns inskrivet i kursplaner. Hen menar att det leder till att fler elever får undervisning i sex och samlevnad, eftersom det är svårt att förbise kunskapsområdet när det numer finns inskrivit i kursplanernas syften eller centrala innehåll. Tidigare fyllde temadagar en större funktion eftersom eleverna annars riskerade att inte få undervisning i sex och samlevnad överhuvudtaget. Men undervisning som baseras på temadagar resulterar lätt i att elever går miste om undervisning. Den tidigare kursen Livskunskap var inte heller tillräcklig eftersom den var frivillig menar rektorn: ”Nämen alltså det [livskunskapen] kom ju inte alla till del, det var ju sånt som bara vissa elever valde.”

Personalens engagemang

På *Norra skolan* har rektorn en bakgrund som sexualupplysare åt LAFA. Här finns också den av intervjupersonerna som har arbetat klart längst på sin skola, 16 år. Rektorn beskriver att majoriteten av lärarkåren är unga, medvetna lärare och att intresset för sex- och samlevnadsfrågor är stort. Flera lärare har fått utbildning via LAFA och några av lärarna har också gått en universitetskurs i sex och samlevnad på 7,5 poäng. Rektorn menar att fortbildning inte är ett problem, de som vill ha utvecklad kompetens får det.

För ett par år sedan tillhandahöll skolan ett digitalt stödmaterial från RFSU i sexualundervisning som rektorn mailade ut till samtliga lärare, huruvida det används eller inte är dock inget som rektorn följt upp. Intresset för sex och samlevnad avspeglas också bland eleverna. Sedan flera år finns också en elevstyrd jämlikhetskommitté på skolan som utgör ett bra bollplank till det personalstyrda jämlikhetsarbetet. En anledning till att lärare inkluderar sex och samlevnad i undervisning är enligt rektorn just eftersom det väcker elevernas intresse.

3.3 Västra skolan

Organisering

Rektorn påpekar att de inte har en plan för sex- och samlevnadsundervisning men att de gör en hel del på området. De identifierar behov och arbetar utefter dem, menar hen. När rektorn beskriver skolans arbete med sex och samlevnad lyfter hen framförallt fram aktiviteter som är schemabrytande. *Västra skolan* har ett samarbete med RFSU där de under tre lektionspass föreläser för språkintröduktionseleverna. Under de år rektorn har arbetat på skolan har RFSU varit där flera gånger och det är ett samarbete som lärarna är positiva till, menar rektorn. Genom att skolan har en profil mot mänskliga rättigheter förekommer en rad schemabrytande temadagar. Under hösten har både skolans språkintröduktionselever och eleverna på de nationella programmen via dessa fått ta del av föreläsningar relaterade till sex och samlevnad. Rektorn menar att det är ett prioriterat område på skolan genom dess profilering mot mänskliga rättigheter. ”De här frågorna [sex och samlevnad] är ju en fråga om mänskliga rättigheter egentligen.”

Västra skolan arbetar också med projektet MVP, Mentorerna i våldspreventivt arbete, utvecklat av organisationen MÄN. Hela skolans personal får övergripande utbildning och några fördjupad kunskap i projektet. MVP syftar till att skapa ett samhälle fritt från våld genom förebyggande åtgärder och har stark betoning på åskådarperspektivet. Det föranleder många diskussioner om hur man beter sig mot varandra och frågor om sex och samlevnad, exempelvis samtyckeslagen. MVP beskrivs som en resurs utöver undervisningen men flätas också in i ämnesundervisning. Tanken är att alla elever ska få utbildningen som består av sju lektioner.

Rektorn menar att de också arbetar med sex och samlevnad i relation till skolans likabehandlingsarbete. Med anledning att det bland annat förekommit verbala kränkningar mellan eleverna har skolan haft ett projekt med fokus på språkbruk. Arbetet leddes av skolans elevhälsoteam tillsammans med lärarna och genomfördes på mentorstiden.

[...] vi har också identifierat sex och samlevnad utifrån att elever blir kränkta utifrån det perspektivet, det handlar om språkbruk, blickar, att någon tar på en och sådana saker. I vårt likabehandlingsarbete har vi identifierat det som ett område vi behöver jobba vidare med, ingen ska bli sexuellt kränkt på sin skola. (Intervju rektor *Västra skolan*, 5 dec 2018)

Hen lyfter fram lärarnas tidspress som en anledning till att sex- och samlevnadsundervisning riskerar att hamna i skymundan. I situationer av tidsbrist kan lärare tvingas att välja bort moment som inte är nödvändiga för att klara kursen. Hen tror att ”förståelsen och kompetensen finns hos tillräckligt många” på skolan men att det snarare handlar om tid; ”[...] skolan ska ju jobba med allt” fortsätter rektorn.

[...] det är mer tiden, det är inte obligatoriskt för att klara kursen och då kan [lärare] inte lägga så mycket tid på det eftersom tiden behövs för att göra det som är obligatoriskt för att klara kursen...
(Intervju rektor *Västra skolan*, 5 dec 2018)

Rektorn uttrycker att alla lärare inte känner sig bekväma med att undervisa i sex- och samlevnadsfrågor, om möjligheten till en kurs likt Livskunskap fortfarande fanns hade det varit att föredra. Eftersom alla elever dessutom har ett ”personligt förhållningssätt” till ämnet och uppfattningar kan skilja sig från varandra kan det vara tuffa frågor att diskutera. Eftersom skolan i nuläget saknar en övergripande plan för undervisningen kan de inte garantera att alla elever får

kunskap kring i sex- och samlevnadsfrågor men rektorn poängterar att många får det. Kunskapsområdets karaktär försvar menar rektorn:

Allt som står i läroplanen och inte är kopplat till konkreta kurser och betygsbesättning och bedömning är svårt och komplicerat. Men det betyder ju inte att det inte är viktigt. [...] Det är mycket lättare att peka ut en kurs, en ansvarig person som ska göra det här. Då vet man ju att det blir gjort och man kan styra vem som får det.

(Intervju rektor *Västra skolan*, 5 dec 2018)

Sex och samlevnadens plats i undervisningen är inte helt given. Samtidigt som sex och samlevnad enligt rektorn aktualiseras i kurser som religionskunskap, naturkunskap, sociologi och psykologi arbetar skolan ”med teater som ett verktyg för att nå fram med de här frågorna som inte sådär klockrent faller in i kursundervisningen.”

Personalens engagemang

Rektorn har tidigare läst en högskolekurs i normkritik, dels på grund av personligt intresse och dels på grund av det behov som fanns på hans tidigare arbetsplats. Rektorn jobbade tidigare på en ”skola där de här frågorna var jätteheta, väldigt många av eleverna hade könsöverskridande identiteter... Så då var det naturligt för mig att lära mig mer om de sakerna för att kunna funka i det sammanhanget.” Det finns också lärare som har ett särskilt intresse för sex- och samlevnadsfrågor och därmed skaffat sig kunskap genom LAFA. Att det finns intresserade lärare beskrivs av rektorn som en bidragande faktor till att skolan arbetar medvetet med sex- och samlevnadsfrågor. Enligt rektorn finns kompetensen åtminstone hos tillräckligt många för att kunna erbjuda undervisning i sex och samlevnad. Rektorn och en av lärarna har också gått utbildning som en följd av #Metoo-upproret.

4. Analys

Analysen är uppdelad i sju avsnitt. Inledningsvis analyseras skolornas undervisning i relation till Skolverkets stödmaterial; Sex- och samlevnadsundervisning i gymnasieskolan. Eftersom det är tydligt att undervisningen skiljer sig markant åt, försöker jag i övriga avsnitt beskriva de faktorer som har betydelse för undervisningens utformning.

Undervisning i relation till Skolverkets riktlinjer

Alla intervjupersoner uttrycker en medvetenhet kring vikten av att arbeta med sex- och samlevnadsfrågor. De relaterar också, i mer eller mindre utsträckning, sex och samlevnad till skolans generella värdegrundsarbete. Värderingar, hur man beter sig mot varandra, relationer, samtycke och HBTQ-frågor är teman som kommer upp när jag ber dem beskriva undervisningen.⁷⁷ Intervjupersonernas uppfattning om vad sex- och samlevnadsundervisningen bör innehålla liknar på flera sätt Skolverkets uppfattningar. Trots detta lever skolorna i olika hög grad upp till sin förståelse av undervisningen.

Västra och Norra skolan genomför både punktinsatser och en ämnesintegrerad undervisning och lever i större utsträckning upp till Skolverkets förväntningar. På *Södra skolan* är undervisning minst systematiserad och den sex- och samlevnadsundervisning som eleverna på det nationella gymnasiet får i naturkunskapen måste förstås som otillräcklig. Skolverket menar att naturkunskapen både ska ge naturvetenskapliga och normkritiska perspektiv på sex och samlevnad, vilket undervisningen på *Södra skolan* inte ger.⁷⁸ Särskoleelevernas undervisning är mer utförlig men kan inte heller förstås som tillräcklig eftersom en temavecka inte kan ersätta en ämnesintegrerad undervisning som ska utgöra sexualundervisningens stomme.

Yttre styrning har begränsad räckvidd

Att sex och samlevnad fördes in i fler kursplaner i gymnasieskolan 2011 är ett uttryck för det Jarl et. al definierar som skolans formella styrning eller det Berg menar utgör skolans yttre gränser.⁷⁹ Tidigare forskning och Skolinspektionens senaste granskning poängterar vikten av rektorns styrning i sex- och samlevnadsundervisningen. Bromseth och Wildom menar att skolledningen måste vara

⁷⁷ Jmf Skolverket, 2013

⁷⁸ Skolverket, 2013:38-39

⁷⁹ Berg, 2003 och Jarl, Blossing & Andersson, 2018

drivande i sex- och samlevnadsfrågor för att dessa ska befästas bland personalen.⁸⁰ På *Norra skolan* har skolledningen uttryckt ett tydligt budskap; sex- och samlevnadsfrågor berör hela personalen. *Norra skolans* rektor menar att en ämnesintegrerad sexualundervisning har underlättats genom kursplanernas skrivningar. Skolinspektionens senaste granskning tyder på samma sak.⁸¹ Trots att kursplanerna har tydliga formuleringar som relaterar till sex och samlevnad saknas dock en integrering av kunskapsområdet i övrig undervisning. Det är särskilt tydligt på *Södra skolan*. Den formella styrningen kan förstås ha en begränsad räckvidd att påverka skolans undervisning, istället tycks det finnas olika kulturer och normer på skolorna som underlättar eller försvårar undervisningen. Relationen mellan skolledningen och delar av personalen är mycket konfliktfylld och lärarna avstår från att göra vissa saker; som att gå på en kompetensföreläsning. Jarl, Blossing och Andersson menar att alla som ingår i organisationen bidrar till att utforma och reproducera spelreglerna.⁸² Det innebär att även de som utgör skolans ledning ingår i och påverkas av skolans kultur. Kursplanerna är en signal om att sex och samlevnad ska prioriteras högre än tidigare, men förändrar dock inte skolans kultur.

Skolans normer och tradition påverkar

Elever på en skola med engagerad personal och elever är de som i störst utsträckning får undervisning i sex och samlevnad. På *Norra skolan* finns en rektor med bakgrund som sexualupplysare, en intresserad lärarkår som aktivt flätar in sex- och samlevnadsfrågor i sin undervisning och elever som är intresserade av jämlikhetsfrågor. På yrkesgymnasiet *Södra skolan* finns ett stort fokus på att göra eleverna till kunniga yrkesmän och här finns ingen befäst tradition att arbeta ämnesövergripande. Praktisk och handfast kunskap är överlag högt prioriterad på skolan vilket också avspeglas i naturkunskapens sexualkunskap där reflektion och normkritik hamnar i skymundan för kunskap om reproduktiva system. Lärare och elever skapar tillsammans en särskild syn på vilken kunskap som ska premieras.⁸³ *Västra skolans* profilering mot mänskliga rättigheter gör temadagar med bland annat diskussioner kring sex och samlevnad till en naturlig del i skolans arbete.

⁸⁰ Bromseth & Wildom, 2007

⁸¹ Skolinspektionen, 2018

⁸² Jarl, Blossing & Andersson, 2018

⁸³ Jmf Sandström, 2005

I bakgrund till den kultur och jargong som finns på *Södra skolans* nationella del är deras elever kanske den målgrupp med störst behov men som erbjuds minst undervisning; här finns ett motstånd både bland personal och elever. Sandström menar att krav på förändring kan uppfattas energitagande eller livgivande.⁸⁴ Rädslan för förändring finns tydligt uttryckt på *Södra skolan*. På *Södra skolans* gymnasiesärskola skiljer sig kulturen jämfört med den nationella skolan. Personalen har en etablerad vana att samarbeta med varandra och är positiva till initiativ till både kompetensutveckling och elevernas sexualundervisning.

Elevernas intresse har betydelse

På *Norra skolan* flätar lärarna in sex- och samlevnadsfrågor eftersom det väcker elevernas engagemang och intresse. På *Södra skolan* tycks det istället finnas lite intresse för sex- och samlevnadsfrågor vilket också leder till mindre undervisning på temat. *Västra skolans* rektor skaffade sig mer kunskap om normkritik eftersom det var en aktuell fråga bland eleverna på hans tidigare arbetsplats.

Eldsjäälarnas viktiga roll

Precis som Sandström hävdar är det tydligt i mitt resultat att lärarnas personliga engagemang och intresse för sex- och samlevnadsfrågor har stor betydelse för skolorna undervisning.⁸⁵ Liknande resultat får också Skolverket i sin kvalitetsgranskning 1999.⁸⁶ Att eldsjälur fyller en viktig funktion för skolornas undervisning i sex och samlevnad lyfts explicit fram av EHT på *Södra skolan*. Hen menar att det måste finnas en person med hög status som vill driva frågan för att sex- och samlevnadsundervisningen ska bli verklighet. Det är tydligt att elevhälsoteamet överlag, och kanske min intervjuperson specifikt, spelar en avgörande roll för *Södra skolans* undervisning i sex och samlevnad.

Kunskapsområdets utmaningar

Flera av intervjupersonerna lyfter fram att sex och samlevnad är ett svårt ämne att undervisa i eftersom det är så personligt. RFSU menar att kompetens är viktigt eftersom ämnet har en sådan personlig karaktär.⁸⁷ Framförallt på *Södra skolan* behöver lärarna ett kunskapslyft. Juvall &

⁸⁴ Sandström, 2005

⁸⁵ Sandström, 2005

⁸⁶ Skolinspektion, 2018

⁸⁷ RFSU, 2004

ChuChu Petersson och Sahlströms kartläggningar visar att brist på kompetens utgör ett hinder för sexualundervisningen.⁸⁸ Även Kindeberg och Kirby et al. menar att rätt kompetens är nödvändigt för trovärdig undervisning.⁸⁹

Enligt Kirby, Laris och Rolleri är utbildade pedagoger en framgångsfaktor för sex- och samlevnadsundervisning. Skolverket förklarar att skolledningen är skyldig att följa upp lärarnas kompetens för att undervisa i sex och samlevnad. Det mest konkreta exempel på uppföljning är *Norra skolans* mall för lektionsbesök där punkten normkritiskt perspektiv ingår. Av mitt resultat att döma är det främst de lärare som redan är intresserade som får kompetensutveckling. När kompetensen skiljer sig åt mellan lärarna är elevernas undervisning avhängig vilken lärare de får. Flera intervjupersoner menar att sex- och samlevnadsundervisningens ämnesövergripande karaktär är en utmaning, alla lärare är helt enkelt inte intresserade eller bekväma att undervisa i sex- och samlevnadsfrågor.

5. Diskussion

Syftet med denna uppsats är att belysa de villkor som präglar sex- och samlevnadsundervisning på de skolor jag har undersökt. Ur ett rättighetsperspektiv är det viktigt att Sveriges gymnasieelever får en likvärdig utbildning i sex och samlevnad. Min studie visar att normer och värderingar på skolorna har stor betydelse för deras undervisning vilket kan förklara varför formella styrdokument, i dagsläget inte utgör ett tillräckligt verktyg för att skapa likvärdig undervisning i sex och samlevnad. Jag menar att vetskapen om det socialas betydelse leder till en diskussion huruvida sex- och samlevnadsundervisning bör vara ämnesintegrerad eller inte. En ämnesintegrerad undervisning i enlighet med Skolverkets riktlinjer ställer höga krav på engagemang från hela lärarkåren. Precis som EHT uttrycker är alla lärare antagligen inte intresserade av sex och samlevnad men kan likväl vara bra pedagoger i sitt eget ämne. I likhet med RFSU menar jag att sex och samlevnad måste göras likvärdigt med andra skolämnen. Det första steget är att ge lärare ordentlig utbildning i sex och samlevnad, antingen under lärarutbildningen eller via kompetensutveckling. Ett andra steg kan vara att systematisera sex- och samlevnadsundervisningen ytterligare genom att tilldela ämnet en egen kurs. Eftersom dagens angreppssätt tycks vara utmanade att implementera kanske det är mer effektivt att överlåta undervisningen till lärare med faktiskt intresse och kompetens.

⁸⁸ Juvall & ChuChu Petersson, 2003, Sahlström, 2006. Se också Liljefors Perssons ännu opublicerade studie från 2018 i Smitt, 2018.

⁸⁹ Kindeberg, 1997, Kirby, Laris & Rolleri, 2007

Den här studien ger en bild av skolornas undervisning i sex- och samlevnad och en bild av de faktorer som har betydelse för att den bedrivs. Materialet ger antagligen varken hela eller den enda bilden av skolornas undervisning i sex och samlevnad. Kanske en undersökning med fler representanter från skolorna givit en annan bild? Det finns säkert fler faktorer som påverkar undervisningens utformning. Ett exempel är de olika föreställningar som finns kring vilka elevgrupper som behöver undervisning i sex och samlevnad. En intervjumetod ger ett mycket stort material med många möjliga infallsvinklar att analysera, i den här uppsatsen har den frågan inte getts utrymme. Eleverna på gymnasiesärskolan och språkintröktions elever förstås ha ett särskilt, och till viss del innehållsmässigt annorlunda, behov av sex- och samlevnadsundervisning. Antingen på grund av intellektuell funktionsnedsättning eller att de har en annan kulturell bakgrund än svensk. Dessa skillnader och föreställningar vore intressant att undersöka vidare.

6. Litteraturförteckning

- Bengtsson Katz, Viktoria & Wallin, Anita, (2009). "Kartläggning av utbildning i sex och samlevnad vid lärarutbildningarna i Sverige 2008 - översikt över befintliga kurser och moment inom sex- och samlevnadsundervisning i lärarutbildningar." Göteborg: Institutionen för pedagogik och didaktik, Göteborgs universitet. <https://idpp.gu.se/Kartlaggning.pdf>
Hämtad 2018-12-12
- Berg, Gunnar, (2003). *Att förstå skolan: en teori om skolan som institution och skolor som organisationer*. Lund: Studentlitteratur
- Bromseth, Janne & Wildow, Hanna, (2007). "Man kan ju inte läsa om bögar i någon historiebok": *skolors förändringsarbeten med fokus på jämställdhet, genus och sexualitet*. Stockholm: Stiftelsen Friends.
- Bryman, Alan, (2011). *Samhällsvetenskapliga metoder*. 2., [rev.] uppl. Malmö: Liber
- Bäckman, Maria, (2003). *Kön och känsla. Samlevnadsundervisning och ungdomars tankar om sexualitet*. Diss. Stockholm: Makadam.
- Centerwall, Erik, (2005a). "Med moralen som styrmedel – historiska perspektiv på sexualupplysning" I *Hela livet. 50 år med sex- och samlevnadsundervisningen*. s. 25-33
Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.
- Centerwall, Erik, (2005b). "Obligatorisk sexualundervisning - perspektiv på tre handledningar" I *Hela livet. 50 år med sex- och samlevnadsundervisningen*. s. 35-45
Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.
- Dagens Nyheter*, (2017). "#tystiklassen – elevernas berättelser om övergrepp i skolan". Publicerad 2017-11-22. <https://www.dn.se/nyheter/tystiklassen> Hämtad 2018-12-12
- Folkhälsomyndigheten, (2015). *Ungdomar och sexualitet 2014/15 i samarbete med Ungdomsbarometern*. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/uungdomsbarometern-2014.pdf>
Hämtad 2018-11-24
- Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*, (2002). Stockholm: Vetenskapsrådet. http://www.gu.se/forskningsetiska_principer Hämtad 2018-11-24
- Hast, Ylwa Li & Danielsson, Anna, (2016). "I normala fall gillar tjejer killukt" [Elektronisk resurs] Naturkunskapens sexualitets- och relationsundervisning analyserad ur ett heteronormativitetsperspektiv. *NorDiNa*. 12:1, 21-35. <http://urn.kb.se/urn:kb.se/diva-260965>
Hämtad 2018-12-18

- Gymnasieskola 2011*, (2011). Stockholm: Skolverket
<http://www.skolverket.se/publikationer?id=2597> Hämtad 2018-11-24
- Jarl, Maria, Blossing, Ulf & Andersson, Klas, (2017). *Att organisera för skolframgång: strategier för en likvärdig skola*. Stockholm: Natur & Kultur
- Juvall, Thérèse & ChuChu Petersson, Anna, (2005). *Sex- och samlevnadsundervisning i skolan – En kartläggning av sex- och samlevnadsundervisningen på sju högstadieskolor i Stockholms län*. Stockholms läns landsting, Stockholm.
- Kirby, Douglas, Laris, B. & Rolleri, Lori, (2007). "Sex and HIV Education Programs: Their Impact on Sexual Behaviors of Young People Throughout the World". *Journal of Adolescent Health*, 40(3), s. 206 – 217. <http://www.sidastudi.org/resources/inmagic-img/dd2891.pdf>
Hämtad 2018-12-21
- Nilsson, Agneta, (2005a). "På jakt efter kvalitet - vad händer efter kvalitetsgranskningen?" I *Hela livet. 50 år med sex- och samlevnadsundervisningen*. s. 171-197 Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.
- Nilsson, Agneta, (2005b). "Sexualitet och samlevnad - ämnesövergripande!" I *Hela livet. 50 år med sex- och samlevnadsundervisningen*. s. 207-215. Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.
- Nilsson, Agneta, (2005c). "Pedagogik och retorik bör gifta sig med varandra!" I *Hela livet: 50 år med sex- och samlevnadsundervisning*. s. 99-107. Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.
- Mattebo, Magdalena, (2014). *Use of pornography and its associations with sexual experiences, lifestyles and health among adolescents*. Diss. (sammanfattning) Uppsala: Uppsala universitet, 2014. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-218279>.
Hämtad 2018-11-12
- Rothstein, Bo, (2018). "Varför är vissa skolor mer framgångsrika än andra?" I Jarl, Maria & Pierre, Jon (red.) *Skolan som politisk organisation*. Tredje upplagan. s. 53-66 Malmö: Gleerups
- RFSU, (2013). *Sex i skolan: organisation, ansvar och innehåll i sex- och samlevnadsundervisningen: ett stödmaterial*. Stockholm: Riksförbundet för sexuell upplysning
- RFSL, (2010). *Under huden - sexualundervisning & normkritisk pedagogik*. Stockholm: RFSL Ungdom
- Røthing, Åse & Bang Svendsen, Stine Helena, (2011). *Sex och samlevnad: perspektiv på undervisning*. Lund: Studentlitteratur

- Sahlström, Jenny, (2006). *En utmaning för heteronormen: lärares kunskapsbehov och ansvar inom områdena sexuell läggning och homofobi*. Stockholm: Under ytan.
- Sexualitet och hälsa bland unga i Sverige – UngKAB15 – en studie om kunskap, attityder och beteende bland unga 16–29 år [Elektronisk resurs]*. (2017). Folkhälsomyndigheten.
<https://www.folkhalsomyndigheten.se/ungkab15> Hämtad 2018-11-23
- Skolverket, (1994). Lpf 94. 1994 års läroplan för de frivilliga skolformerna. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket, (2013). *Sex- och samlevnadsundervisning i gymnasieskolan. Sexualitet, relationer och jämställdhet i de gymnasiegemensamma ämnena*. Stockholm: Skolverket.
<http://www.skolverket.se/publikationer?id=3012> Hämtad 2018-11-24
- Skolinspektionen, (2018). *Sex- och samlevnadsundervisning [Elektronisk resurs]*. Stockholm: Skolinspektionen. <http://www.skolinspektionen.se/Kvalitetsgranskning>
Hämtad 2018-11-24
- Smitt, Helena, (2018). ”Sexualundervisningen på landets lärarutbildningar fortfarande bristfällig”
<https://www.mah.se/Nyheter/Nyheter-2018> Hämtad 2018-12-12
- Unesco, (2018). *International technical guidance on sexuality education An evidence-informed approach. [Elektronisk resurs]* Paris: Unesco. <https://unesdoc.unesco.org>. Hämtad 2018-12-18
- 10 punkter för en bättre sexualundervisning i skolan*, (2004). Stockholm: RFSU

Muntlig kommunikation

- EHT på *Södra skolan*, gymnasieskola i Stockholms stad. (2018) Intervju 3 december 2018
- Rektor på *Södra skolan*, gymnasieskola i Stockholms stad. (2018) Intervju 3 december 2018
- Rektor på *Norra skolan*, gymnasieskola i Stockholms stad. (2018) Intervju 4 december 2018
- Rektor på *Västra skolan*, gymnasieskola i Stockholms stad. (2018) Intervju 5 december 2018

Bilagor

Bilaga 1 - Första kontakt med informanter

Hej!

Mitt namn är Sara Haid och jag läser mitt sista år på kandidatprogrammet i mänskliga rättigheter vid Enskilda Högskolan Stockholm. Jag skriver min C-uppsats om hur undervisningen i sex- och samlevnad förhåller sig till de riktlinjer för sexualundervisning som skolverket har tagit fram. I och med den nya gymnasieutbildningen 2011 har sex- och samlevnad fått en större plats i läroplanerna. Förordningen för gymnasieskolan förklarar att det är rektorns ansvar att se till att eleverna får undervisning i sex- och samlevnad.

Jag är nyfiken på hur ni arbetar med sex och samlevnad på er skola och undrar om du vill berätta om det i en intervju? Antingen via ett möte eller på telefon.

Jag berättar gärna mer och svarar på frågor om du är intresserad.

Allt gott

Sara Haid

Bilaga 2 - Informationsbrev till intervjupersoner

Hej!

Här kommer lite information inför vår intervju.

Jag räknar med att intervjun tar mellan 30-60 minuter. Deltagandet är frivilligt och du har närsomhelst rätt att välja att avbryta intervjun. Om du tycker att det är okej vill jag gärna spela in vårt samtal, inspelningen raderas efter att uppsatsen är färdig. Det vi pratar om kommer endast användas för uppsatsens syften och hanteras konfidentiellt. Du kommer även att vara anonymiserad och om du vill ta del av uppsatsen när den är färdig går det naturligtvis också bra.

Har du några frågor efter intervjun får du gärna kontakta mig eller min handledare Emma Sundkvist.

Emma Sundkvist

emma.sundkvist@ehs.se

Hör av dig om du har några frågor!

Annars ses vi på X.

Vänligen

Sara

Bilaga 3 - Intervjuguide

Inledningsvis

Tydliggör intervjuens syfte samt upprepar information om inspelning och konfidentialitet.

Berätta om skolan och hur länge du har arbetat här.

Styrning/utformning

Kan du berätta om hur sex- och samlevnadsundervisningen bedrivs och samordnas?

- Temadagar, infläkning i ämnen

Vilken betydelse spelar din roll i sex- och samlevnadsundervisningen?

Hur ser samarbetet ut mellan lärare kring de här frågorna?

Finns det en tendens att lärare har svårt att se kopplingen mellan sitt ämne och sex och samlevnad?

- Hur då?

Innehåll

Kan du berätta vad sexualundervisningen brukar handla om?

Vill du ge exempel på olika teman som brukar tas upp?

Hur tycker du att arbetet med sex och samlevnad har utvecklats under tiden du har arbetat här?

- På vilket sätt?

Finns det särskilda utmaningar med att sex och samlevnadsundervisningen är ämnesövergripande?

Finns det teman som i större utsträckning tas upp på sexualundervisningen och teman som tenderar att inte tas upp?

Kompetens

Är du bekant med Skolverkets stödmaterial?

Har ni använt er av det i ert arbete? Isåfall på vilket sätt?

Berätta om skolans kompetensutveckling i sex och samlevnad?

Avslutningsvis

Är det något du vill tillägga som du tycker att jag har missat att fråga om?

Är det ok att jag mailar dig om det är något jag behöver få förtydligat eller något jag undrar över i efterhand?